

TALASSOFOBİ'NİN MİTOLOJİK TEMELLERİYLE BİÇİMLENEN GEMİ SÜSLEMECİLİĞİ

Mustafa Gürbüz BEYDİZ*

Giriş

Canlıların temel yaşam kaynağını oluşturan su, toplumların gelişmesinde ve büyümesinde etkin rol oynamıştır. Suyun varlığıyla ona hükmedebilen toplumların daha fazla refaha sahip bir hayat sürdürdükleri tarihten bilinmektedir. Suya yakın kurulan yerleşimler hem tarımda hem de ticarete ileridir ve buna bağlı olarak kırsal bölgelere göre daha zengin bir ekonomiye sahiptir. İnsanoğlu göçebe yaşamları boyunca önlerine çıkan su yatakları kenarlarına ya yerleşmeyi yeğlemiş ya da onları geçerek farklı coğrafyalara adım atma gayretinde olmuştur. Bu nedenle su denildiğinde akarsular, nehirler, göller akla geldiği gibi deniz ve okyanuslar da aşılması gereken birer hedeftir. Bir başka bakış açısıyla Arşimet'in suyun kaldırma kuvvetini bulması bile insanoğlunun suya hükmetme felsefesinin altında yatan bilimsel sonucu içerdiği söylenemez mi? Bu soruya evet cevabını vermek olanaksız değildir. Çünkü büyük boyutlu gemilerin inşa edilebilme süreciyle farklı deniz ve karalarda var olabilme çabasının bu fizik kanunu ile pusulanın icadı gibi teknolojik gelişmelere bağlı ilerlediği ifade edilebilir. Tarihteki coğrafi keşifler düşünüldüğünde denizlere hâkim olmanın sonucunda emperyalist sömürgeci anlayışın yayılmaya başladığı farklı bir vizörden daha net anlaşılabilir. Böylece denizleri aşabilen, okyanuslara yelken açan toplumların farklı coğrafyalarda varlık göstermesi onlara daha fazla ekonomik güç kazandırmıştır. Ayrıca denizlerden akıllıca faydalanmayı bilmek bir çağı kapatmış ve yeni bir çağı başlatmıştır. Kutsal kitaplardan öğrenildiği kadarıyla *Nuh Peygamber*, yaşanacak tufana karşı bir gemi inşa etmiş ve bu sayede soyu ve diğer canlılar kurtulmuştur. Sümerler de *Gilgameş* ölümsüzlük otuna sahip olabilmek için yeraltı denizinde *Urşanabi* adlı kayıkçının yardımıyla *Utnapiştim*'e ulaşmıştır. Yani kısacası insanoğlu için ölümsüzlük, yaşamın sürekliliği vb. metaforlar suları/denizleri aşmaktan ve onu hükmetmekten geçmektedir.

* Doç. Dr. - Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Temel Sanat Bilimleri Bölümü, Çankırı - TÜRKİYE beydiz@gmail.com (ORCID: 0000-0002-8196-4105)

Elbette bu yazılanlar insanlık tarihinin sadece çok kısa bir kesitini su/deniz konusu üzerinden okumaya çalışmaktır. Bu okumalardan sulara karşı verilen mücadelelerin, kazanılması gereken zaferlerin ve ulaşılması gereken hedeflerin insanlık gözünde ne kadar büyük bir nitelik taşıdığı anlaşılmalıdır. Çünkü anlatılardan kahramanlık hikâyeleri öğrenildiği gibi trajik sonların da üzüntüsü yaşanabilmektedir.

Anlatılar etkisinde denizler korkutucu ve ürkütücüdür. Deniz insanı denizden hep bereket ve merhamet dilemiştir. Bu merhamete bağlı korku yüzyıllar boyunca insanoğlunun beynine yerleşmiştir. Gemiler denize indirilirken veya açılırken yapılan ritüellerin nedeni hep bu korkulara dayanmaktadır. Pagan inanışlar çevresinde gelişen kültürler deniz tanrılarına, yaratıklarına ve canavarlarıdır. Deniz tanrıları, acımasız yaratıkları, canavarları insanoğlunun bireysel düşün yaratılarıdır ama toplumsal korkulara zamanla evrilmiştir. Bu araştırma deniz korkusunun (*talassofobi*) toplumsal anlatılardaki karşılığını arayarak sonucunda nasıl birer külte ve oradan sanatsal objeye dönüştüğünü anlatmak amacıyla yapılmıştır. Gemilerin süslenme çabasının temelinde deniz toplumlarının mitsel şifrelerine erişilebilmektedir. Çalışma sırasında gemi baş veya kış süslemeleri için alan araştırması yapılmış ve ilgili literatür taranmıştır.

1- Talassofobi ve Temelini Oluşturan Mitletler

Psikiyatri ve psikoloji biliminde *Talassofobi* veya *Nautofobi* olarak adlandırılan bir korkudan bahsedilir. Bu terim *deniz korkusunun* karşılığı olarak kullanılmıştır (Campbell, 2004: 249; Sutherland, 1995: 468). Deniz korkusu tarihte edebi anlamda şairler tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin İbn Reşik El-Kayravânî şiirlerinde genel anlamda deniz yolculuğundan ve korkusundan bahsetmiştir (Doğru, 2023: 654).

İnsanoğlu kendisini güçsüz gördüğü engin ve derin dünyada korunma güdüsünü geliştirmek zorunda kalmıştır. Gemilerini teknik anlamda güçlendirmiş, daha büyük yelkenlere, drafta, güverteye sahip gemiler inşa etmiştir. Ancak her ne şekilde büyük gemiler inşa ederse etsin deniz veya okyanusta fırtınalarla karşılaştığında bu gemiler hep zayıf kalmıştır. Düşünün asla batmaz diye tanıtılan Titanic bile bir gün o derin mavi sulara gömülmüştür. Dolayısıyla *talassofobinin* nedenlerini sadece basit bir deniz korkusu olarak yorumlamanın ne kadar sığ bir düşünce olduğunu anlamak gerekir. Psikolojik nedenlerle ortaya çıktığı düşünülen bu tür korkular zamanla sosyolojik açıdan toplumsal korkulara dönüşmüş olmalıdır. Belki de görülen somut deniz varlıkları kulaktan kulağa soyut ve ürkülen birer kimlik kazanmıştır. Onlarla karşılaşmaktan hep korkulmuştur. Deniz seyahatlerine çıkarken veya dönüldüğünde çeşitli törenler yapılmıştır. Dolayısıyla denizcilerin sefere çıkması hüznü vedalara, dönüşleri ise büyük vuslatlara sahne olmuştur. Bu sahnelerin büyük bir bölümünde çeşitli ritüeller

uygulanmıştır. Ritüellerin tek bir nedeni vardır; korunmak ve sağlıklı eve geri dönebilmek. Bu amaçla deniz tanrılarına kurbanlar sunulması gerekmiştir. Onlara ne kadar çok kurban verilirse denizlerde felaketlerden o kadar uzak kalınacağı düşünülmüştür.

Bakıldığında denize kıyısı olan pagan toplumlarının panteonlarında mutlaka bir deniz tanrısı bulunur. Coğrafyalar her ne kadar farklı olsa da deniz tanrıları denizci toplumlar tarafından hep tapınım görmüştür. Sadece tanrıların isimleri değişmiştir. Onlar tarafından korunmak için gemilere apotropeik özel amuletler yerleştirilmiştir. Hatta onun kutsal saydığı uğurlu günlerde inşa edilen gemiler denize indirilmiş ve denize sefere çıkılmıştır. Gemiler, şans getireceğine inanılan renklerde boyanmış ve çeşitli sembollerle süslenmiştir. Semboller bazı toplumlarda boyama tekniğinde bazı toplumlarda ise birer heykel niteliğinde yapılmıştır. Aslında özellikle gemi baş ve kık süslemelerinde ilk zamanlarda kurban edilen hayvanların kafatasları kullanılmıştır. Bunları yapan toplumlar arasında zaman dilimleri farklı olsa da benzer inanışlar ve ritüeller göze çarpar. Bir gerçek vardır ki manevi anlamda korunmanın temel koşulu tanrılara karşı her zaman cömert olunması gerektiğidir.

Avustralya'da Aborjin mitlerinde deniz tanrısına *Tangaroa* denilmiştir. (Daniels, 2014: 26). Aslında *Tangaroa* yaratıcı bir tanrıdır. Balıkların, deniz canlılarının ve sürüngenlerin atası olduğu düşünülmüştür. Denize sefere çıkılmadan önce onun hoşnut edilmesi Aborjinler için çok önemlidir (Hattstein, 2013: 457).

Çin mitlerine bakıldığında deniz tanrısının adı *Yu Qiang*'dır. O, aynı zamanda cennetin hâkimidir. Tasvirlerde balık vücutludur ve iki ejdere biner vaziyette betimlenmiştir (Roberts, 2004: 141).

Japon Şinto mitosları araştırıldığında ise deniz tanrısının adı *Ryujin*'dir (Roberts, 2010: 115). Ancak bazı mitlerde Japon deniz tanrısının adı *Sagara* (Mackenzie, 1996, s.44), bazılarında ise *Wata-Tsu-Mi* (Roberts, 2010: 123) adı geçmektedir. *Ryujin*'in denizlerde gel-gitleri düzenleyen mücevherleri vardır. Anlatılanlara göre imparator *Jingō* Kore seferine çıkarken *Ryujin* bu mücevherleri ona hediye etmiştir. *Jingō*, düşman Kore gemileri kendi donanmasına yaklaşırken denizin geri çekilmesini sağlayan mücevherleri denize atmıştır, çekilen deniz suyu nedeniyle Kore gemileri karaya oturmuştur. Koreli denizci ve savaşçılar gemilerinden inip kaçırmaya çalışırken bu kez *Jingō* büyük dalgalar oluşturan mücevherleri kullanmış onların orada boğulmalarına neden olmuştur. Bu sayede Kore alınmıştır (Roberts, 2010: 115). *Sagara*'nın adının geçtiği mitlerde ise denizde fırtınaya yakalanan denizcilerin onu sakinleştirmek için denize mücevher atmak zorunda kaldıklarından bahsedilmiştir (Mackenzie, 1996: 44).

Kenani toplumlarında *Yahm* deniz tanrısıdır. *Yahm* yedi başlı bir yılan veya ejder gibi düşünsel betimlenmiştir. Aslında onun yedi farklı ismi vardır. Bazılarında ise bu yedi ismin onun yardımcılarına ait olduğu da belirtilmiştir. Bu isimler *Tannin*, *İlkel Yılan/Serpent*, *Lotan*, *Kıvrımlı Yılan/Serpent*, *Deniz Yaratığı*, *Soğuk Olan* ve *Yedi Başlı Yılan/Serpent*’dir (Halahawi, 2007: 367). *Yahm*, örneğin Mısır’da *Yamm* adıyla anılmıştır. Mısır mitlerinde adı geçen *Yamm* adlı deniz tanrısının yabancı kökenli olduğu ifade edilmiştir (Remler, 2010: 202).

Mezopotamya’da ise nehir ve akarsulara yeraltında kaynak olduğu düşünülen büyük bir okyanustan bahsedilir ki buna *Apsû* denilmiştir. Kelime kökeni açısından *ab* (su) ve *sû* (bilgelik) anlamındadır. Öyle ki Mezopotamya inanışlarında bilgelik tanrısı *Enki* (*Ea*)’nın evinin *Apsû*’da olduğu düşünülmüştür (Gezgin, 2009: 62).

Kuzey Avrupa toplumlarında anlatılan Nors mitlerinin ana konularından birini deniz teması oluşturmaktadır. Bu mitoslarda *Ægir* sınırsız okyanusu işaret etmiştir. *Ran* ise onun eşidir. Mitlere göre bütün denizlerde *Ran*’ın ağı bulunur ve yakaladığı her şeyi yaşadığı denizin derinliklerine çektiği anlatılmıştır. Onun ağına yakalanmamak için kurban olarak insanların denize atıldığı söylenmiştir (Eliade, 2005: 249).

Mitoloji denildiğinde her zaman akla gelen elbette Yunan mitleridir. Yunan ve Roma mitolojisinde su/deniz kavramlarına işaret eden birçok tanrısal varlıktan bahsedilmiştir. Yunan mitlerinde *Poseidon* denizlerin ve depremlerin tanrısı olarak anılmıştır. Roma mitoslarında *Neptün* adını almıştır. Bazı anlatılarda da *Phorkys* adı da deniz tanrısı olarak geçmiştir (Grimal, 2012: 633). *Poseidon* ise *Kronos* ile *Reia*’nın çocuğudur. *Zeus*’un babası *Kronos*’a karşı zafer elde etmesinden sonra denizleri hükmetmesi ona verilmiştir. Yunanlıların denizci bir toplum olması açısından pagan inanışları içinde ona oldukça saygı duyulmuştur (Erhat, 1976: 29). Atribüsü olan üç çatalı zıpkınıyla denizleri kabarttığına, topraktan veya kayalıklardan su fıskırttığına inanılmıştır (Cömert, 2010: 65). Roma mitoslarındaki karşılığı olan *Neptün*’ün *Poseidon*’a göre biraz daha sakin, neşeli yapıda olduğu ve insanlık yararına hizmetlerde bulunduğu söylenmiştir. Eğer rüzgârlar ondan habersiz eser ve denizde fırtınaya sebep olursa denizi sakinleştiren ve gökyüzünde güneşi çıkartan yine O’dur. Bundan dolayı her yıl temmuz ayının 23’ü onun onuruna *Neptunalia* adında neşeli ve güneşli bir bayram olarak kutlanmıştır. Bu bayramlarda onun adına çeşitli ritüeller ve dualar yapılmıştır. Yapılan duaların bazıları su kaynaklarının kurumaması içindir (Kılınç, 2013: 121-122).

Türk mitlerinde ise deniz tanrısı iki farklı isimle anılmıştır. Bunlardan ilki *Ak Ata*, diğeri ise *Talay Kan*’dır. *Ak Ata*, suların koruyucu olması nedeniyle yaşamı temsil etmiştir. Onun soylu kişiler ile hakanları

simgelediğine inanılmıştır. Şaman inanışları çerçevesinde don değiştirme özelliği vardır ve yeri geldiğinde balığa dönüştüğü anlatılmıştır (Uslu, 2017: 169). *Talay Kan* ise Altay topluluklarında bir deniz ruhu olarak düşünülmüştür. Ona *Cayık Kaan/Yayık Kaan* adı da verilmiştir. Anlatılara göre onun evi on yedi denizin birleştiği yerdedir. Ona çeşitli kurbanlar verilmesi gerekmiştir, özellikle üç yaşını doldurmamış ala veya kızıl boğa tercih edilmiştir. *Şorlar* tarafından ruhların en güçlüsü olduğu belirtilmiştir. *Ak Ata* maskülen bir kimliğe sahipken *Şorlar*da *Talay Kan* uzun boylu, uzun saçlı, iri göğüslü ve iri karınlı bir kadına benzetilmiştir (Dilek, 2014: 170-171). Ayrıca bir de *Basaman* adında denizlerden sorumlu bir tanrıdan daha bahsedilmiştir. Aynı Yunan deniz tanrısı *Poseidon*'da olduğu gibi onun da üç çatalı bir mızrağı vardır (Uslu, 2017: 203).

Denizlerde elbette tanrılar tek hâkimdir. Ancak tanrıların yanında korkulan bir başka durum daha vardı ki onlar da canavar/yaratık olarak değerlendirilen mitsel varlıklardır. Denizciler onlarla denizlerde karşılaşmaktan oldukça çekinmiş ve efsanelerine konu etmiştir. Özellikle belli dönemlere kadar deniz altının gizemli, karanlık dünyasının bilinmezliği yaşanan her türlü felaket veya olumsuzluğun nedeni ya tanrılara ya da bu tür mitolojik yaratıklara bağlanmıştır.

Kadim mitolojinin temelleri Mezopotamya kültürleri üzerinden okunarak öğrenilmeye çalışılmaktadır. *Sümer, Akad, Babil* ve *Assur* gibi devletlerin çivi yazılı olarak miras bıraktığı efsanelerinde yaratık/canavar isimleriyle karşılaşmaktadır. Mitologlar çözülen çivi yazılı metinler üzerinden mitleri anlamaya ve bahsedilen varlıkları tanımlaya çalışmıştır. Önemli Sümerologlardan biri olan Kramer, Sümer mitolojisinde anılan *Lahama* adlı yaratığın bir deniz canavarı olduğunu iddia etmiştir (Kramer, 1998: 295). *Nakhiru* adında bir başka deniz yaratığı/canavarı da vardır. Assur kralı *I. Tiglat Pilaser*'in Fenike kıyılarına yaptığı sefer sırasında bu yaratığı öldürdüğü yazılmıştır (Mackenzie, 2011: 396).

Bir diğer köklü medeniyeti oluşturan Çin mitlerine tekrar döndüğümüzde Doğu Denizi'nin tanrısının adı *Yuhao*'dur. Çinliler *Yuhao*'nun denizinde ineğe benzer, boynuzu olmayan, tek bacaklı, mavi renkte vücuda sahip, gök gürültüsü sesli bazı yaratıkların yaşadığına inanmıştır. Hatta bu yaratıkların denize dalıp çıkmaları sırasında sert rüzgârların estiği ve yağmurun yağdığı söylenmiştir (Mackenzie, 1996: 52).

Hint mitoslarında ise denizde *Makara* adı verilen bir yaratığın yaşadığı düşünülmüştür. Yarı timsah yarı yunus balığı biçimindedir ve köpek balığı karışımının da olduğu ifade edilmiştir. Anlatılara göre *Makara*, okyanus tanrısı *Varuṇa*'nın binek hayvanıdır (Kaya, 1997: 98) (Görsel 1). Dinsel çeşitliliğin çok olması Hint kültürünü zenginleştiren önemli hususlardandır. Bu nedenle Hint anlatıları oldukça güçlüdür. Dolayısıyla birçok

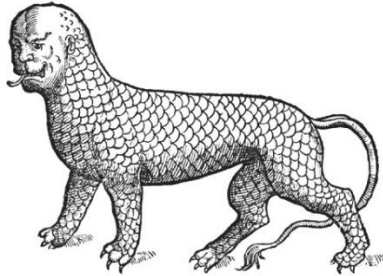

yaratık/canavar adıyla karşılaştırılması olağandır. *Makara* gibi deniz yaratığı/canavarı olarak bilinen bir diğer mitsel varlık daha vardır ki ona *Mada* adı verilmiştir. *Mada*, bilge *Chyavana* tarafından yaratılmıştır. Ağzı oldukça büyük olup çenesi hem yeryüzünü hem de gökyüzünü çevrelemektedir. *Mada*'nın uzun ve keskin dişleri vardır ve denizde yaşadığına inanılmıştır (M.R.A.S., 1879: 181).

Görsel 1: *Makara* betimlemesi (Rijksmuseum, Amsterdam) (Yazar arşivi, 2018)

Kızılderili mitoslarında dahi bazı deniz yaratıklarından bahsedildiği araştırmalar neticesinde görülmüştür. Örneğin *Ojibway* kabilesinin denizde yaşadığını düşündüğü kaplan veya panterin kafası ve pençelerine sahip deniz panteri olduğu ifade edilen *Michibichi* adında bir yaratık hakkında bilgiler vardır (Lynch, 2010: 121). Bu anlatılan yaratığın Ortaçağ kodekslerinde bir benzeri olduğunu da belirtmeden geçmemek gerekir. 1558 yılına ait kodekste yer alan Conrad Gesner'in çizimlerinde denizde yaşadığı düşünülen vücudu balık pullarıyla kaplı aslanın yüzü insan biçimlidir (Nigg, 2013: 216) (Görsel 2). Ortaçağ kodeksleri ile portolanlarında bu tür çeşitli deniz yaratıklarından bahsedildiği gibi çizimleri de oldukça yer alır (Beydiz, 2021: 323-373).

Görsel 2: Conrad Gesner'in 1558 yılında çizdiği deniz aslanı tasviri (Nigg, 2013: 216)

Yunan mitoslarından bir deniz yaratığı vardır ki ona *Ikhtyokentaurus*lar denilmiştir. Aslında *balık-kentaur*lar olarak bilindiğini de ifade etmek gerekir. Karada yaşayan *kentaur* diğer türleri akla getirildiğinde *Ikhtyocentaurus*lar'ın belden yukarısı insan, belden aşağısı ise balık görünümündedir. Hatta bunların Görsel 2'de görülen *deniz aslanı* gibi pençelerinin olduğu da anlatılmıştır (Grimal, 2012: 317). Bunun yanında *Hesiodos*'a göre *Triton*, *Poseidon* ile *Amphitrite*'nin çocuğudur. Belden yukarısı insan belden aşağısı balık biçimindedir. Bu açıdan bakıldığında biçim olarak -pençeleri hariç- *Ikhtyocentaurus* ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Hatta bazı durumlarda *Triton*, Yunan mitlerinde birçok deniz yaratığına karşılık ortak bir ismi temsil etmiştir (Erhat, 1996: 288). Bu türde olan diğer deniz yaratıkları/canlıları arasında *siren*leri saymadan geçmemek gerekir. Geç dönemlerde sirenler yarı insan yarı balık şeklinde betimlenmiştir. Örneğin Philippe de Thaon, XII. yüzyılın başlarında *siren*lerde şahin ayağı kullanmasına rağmen balık kuyruğu da eklemiştir (Payne, 1990: 74). Ortaçağ kodekslerinde de örneğin *Deniz Satyrleri*, *Keşiş Balığı*, *Piskopos Balığı* ve *Sarıklı Denizadamı* bu tür yaratıklara/canavarlara örnek verilebilir (Beydiz, 2021: 337, 347, 355, 361). Ayrıca farklı bir tür olarak *Poseidon* ile *Gaia*'nın evliliğinden ölümlü olarak doğan *Kharybdis*, bir gün *Herakles*'in *Geryoneus*'tan çaldığı sürülerle bulunduğu bölgeden geçtiği sırada onun tüm hayvanlarını yemiştir. Zeus bu haberi aldığı anda oldukça sinirlenmiş ve *Kharybdis*'in üstüne yıldırımlarını göndererek onu denizin dibine atmıştır. Bu olaydan sonra *Kharybdis*'in bir deniz canavarına dönüştüğü anlatılmıştır (Erhat, 1996: 174).

Anadolu'da da durum çok farklı değildir. Hitit devletinin başkenti bugün Çorum il sınırları içinde bulunan Boğazköy-Hattuşaş'tır. Her ne kadar kara unsurlu bir devlet olduğu düşünülse de sınırları denizlere kadar uzanmıştır. Bu nedenle Hitit mitlerinde deniz canavarlarından da bahsedilmiştir. *Hedammu/Edammu* adıyla anılan bu deniz yaratığının insanlara musallat olduğu belirtilmiştir (Karauguz, 2015: 42).

Denizlerde yaşadığına inanılan büyük yılanlar/serpentler bazen büyüklüklerine göre ejderha olarak da değerlendirilmiştir. Japon mitlerinde benzer yaratıklar hakkında bilgiler vardır. *Naga* adı verilen ejderha yılanların denizlerde yaşadığı söylenmiştir. Ayrıca buna benzer deniz canavarına/yaratığına Mezopotamya mitlerinde *Tiamat*, Mısır'da ise *Kematef* adı verilmiştir (Collins, 2002: 346). Bu yılan benzeri yaratıklar bazı mitlerde oldukça büyük nitelikte anlatılmıştır. Nors mitoslarına bakıldığında *Jormungand* veya kendi kuyruğunu ısırabilecek büyüklükte olmasından ve evreni çevreleyebilmesinden dolayı *Midgard Yılanı* olarak betimlenen bir mitsel yaratık vardır (Munch, 2019: 40). Yunan mitlerinde anlatılan *Laokoon* ve oğullarını öldüren, kan ile ateş fışkıran gözleri ve ıslık çalan ağzını yalayan diliyle denizden çıkıp gelen dev yılan değil midir? (Cömert, 2010: 132-133).

Türklerin göçebe bir hayat sürerek genelde karasal yaşam tarzına sahip olduğu bilinir. Ancak mitlerine bakıldığında birçok su/deniz unsuruna ait anlatılar görülür. Dolayısıyla salt bir bozkır toplumundan bahsetmek doğru değildir. Elbette göçebe unsurlara ve inanışlarına bağlı olarak benimsenen ve kabul gören genel yargılar bulunmaktadır. Ancak bu genellemeyi bozan bazı destanlarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin Türk mitleri arasında çok önemli bir yere sahip olan *Oğuz Kağan* destanında onun ikinci evliliğinden doğan üç çocuğuna *Gök-Han*, *Dağ-Han* ve *Deniz-Han* adları verilmiştir (Göktürk, 2010: 64). Dolayısıyla Türkler her ne kadar karasal göçebe bir yaşama sahip olsalar da denizlerden, göllerden, akarsulardan yani kısacası su kültüründen uzak değildir. Anlatılarda bu durumun bazı şifreleri yakalanabilmektedir. Altay toplumları arasında *Ağada* adında bir yağmur tanrısının adı geçmektedir. Ancak onun siyah deniz canavarı olduğu da düşünülmüştür (Uraz, 1994: 44).

Ortaçağ kodekslerinde *Deniz Gergedanı*, *Deniz Solucanı*, *Kraken*, *Leviathan*, *Moha Moha*, *Prister*, *Testere Balığı*, *Burchvalur*, *Deniz Domuzu*, *Deniz Fili*, *Deniz Ejderi*, *Deniz İneği*, *Deniz Şeytani*, *Deniz Yaşlısı*, *Remora*, *Rosmari*, *Sciapodlar*, *Sirenler*, *Skautuhvalur*, *Staukul*, *Testere Balığı*, *Trolual*, *Undineler*, *Unicorn Balığı* ve *Ziphius* gibi çeşitli deniz yarattığı/canavarı anlatıları ve çizimleri vardır. Bunlar ayrı dönemlerde çeşitli kişiler tarafından yazılıp çizilmiştir (Beydiz, 2021: 323-373). İncelendiğinde bazı deniz yaratıkları/canavarları, karada yaşayan hayvan türlerinin (gergedan, inek, domuz, at, fil vb.) denizlerdeki karşılığı gibi düşünülmüştür.

2- Mitlerle Biçimlenen Gemi Süslemeciliği

Denizlerde var olduğu düşünülen ve bazı örnekleri anlatılan tanrı ve yaratık/canavar mitleri insanoğlunu korkutmuştur. Duyulan korku nedeniyle tanrılar için düzenlenen ritüeller yanında farklı kültler de yapılmıştır. Bu kültler toplumdaki topluma değişiklik gösterse de amaç birliği içinde birbirine oldukça yakındır. İlk dönemlerde pagan inanışlar çerçevesinde belli bir eğilimle süregelen ve gemilerin pruva ile pupa bölümlerinde kafatası kültü kullanılmıştır. Bu gelenek gemilerin kutsal sayılan çeşitli renklerde boyanma sürecine buradan da ağaç oyma heykellere dönüşmüştür. Sanatsal obje gibi düşünülen bu ağaç heykellerde Antik Yunan tanrılarının yanında XIX. yüzyılda gemi sahipleri kendi heykellerini de yaptırmıştır.

Gemilerin pruvasına baş figürü konulması veya süsleme uygulamasının ne zaman başladığıyla ilgili farklı yorumlar bulunmaktadır. Ancak bunların yanında özellikle *oculus* adı verilen ve gemilerin pruvalarına çizilen göz motifleri yer almaktadır. Bu motifler 6000 yıl önceye kadar tarihlenmektedir (Costa, 1981: 10). Aslında bu gözler Mısır ikonografisinde en çok karşılaşılan ve *Horus'un Gözü* olarak tanımlanan insanları şeytandan ve felaketlerden koruduğuna inanılan süslemelerdir (Livraga, 1996: 106). Mısır'da kazılarda

ele geçirilen bir kayık modelinin pruvasında *oculus* motifi görülebilmektedir. (Görsel 3).

Görsel 3: *Oculus* motifli kayık modeli (Neues Müzesi, Berlin) (Yazar arşivi, 2016)

Oculus motifinin kullanımı Antik Yunan trirelerinde (Görsel 4), İtalya (Görsel 5), Sicilya, Portekiz (Görsel 6), İspanya (Görsel 7), Hindistan balıkçı kayıklarında ve Çin’de kullanılan tabanı düz yelkenli gemilerde şeytanı kovmak ve kötülüklerden korunmak amacıyla devam etmiştir. *Oculus* motiflerinin deniz altında var olduğuna inanılan çeşitli mitsel yaratıkları/canavarları etkisiz hale getirmek için yapıldıkları da söylenmiştir (Costa, 1981: 8).

Görsel 4: Antik Yunan trirelerinde görülen *oculus* motifi (Donato, 2003: 13)

Görsel 5: Venedik'te *bragozzo* tipi geleneksel balıkçı teknesi ve *oculus* pruva süslemesi (Yazar arşivi, 2018)

Görsel 6: Portekiz Algarve kıyılarında kullanılan geleneksel balıkçı kayığı *oculus* ve tek boynuz biçimli baş süslemesi (Museu de Marinha, Lizbon) (Yazar arşivi, 2018)

Görsel 7: İspanya Malaga kıyılarında kullanılan geleneksel balıkçı kayığı *oculus* motifi ve yılan biçimli baş süslemesi (Museu Marítim de Barcelona) (Yazar arşivi, 2018)

Sinop limanında tesadüfen karşılaşılan küçük bir kayığın pruvasında benzer biçimde *oculus* çizildiği görülmüştür. Türk limanlarındaki su araçlarında pek rastlanmayan bu tarz *oculus* süslemelerinin kültürel etkileşim nedeniyle yapıldığı düşünülmektedir. (Görsel 8).

Görsel 8: Sinop limanında bulunan *oculus* motifli kayak (Yazar arşivi, 2023)

Daha önce bahsedildiği gibi gemi baş figürlerinin ilk ne zaman su araçlarının pruvasına yerleştirildiği kesin bilinmemektedir. Ancak ele geçen arkeolojik tasvirsel bulgular bu konuda araştırmacıları aydınlatmaktadır. Örneğin Onega Gölü çevresinde bulunan kaya resimlerinde geyik kafası biçiminde pruva süslemelerinin olduğu bazı kayak tasvirleri yer almaktadır. Bu tasvirler yaklaşık olarak 6000 yıl öncesine tarihlendirilmiştir (Klem, 2010: 46). (Görsel 9). Bu kaya resimlerindeki kayıklarda görülen geyik biçimli baş figürünü kafatası kültürüyle ilişkilendirmek hata olmamalıdır.

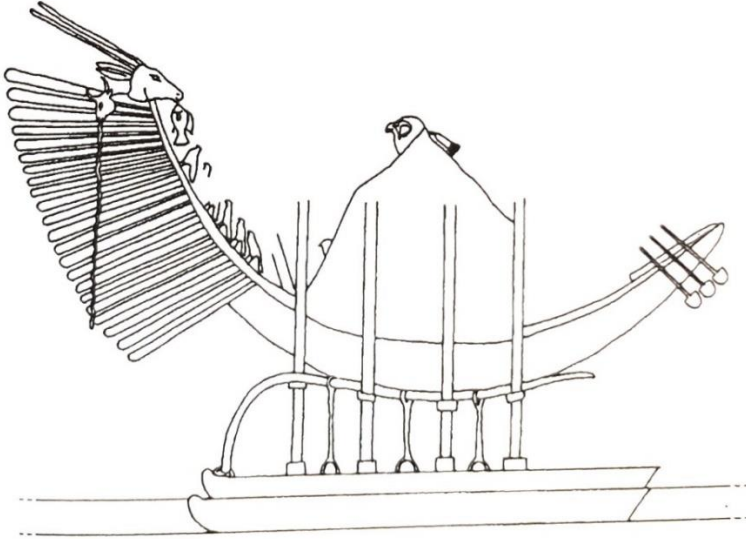

Görsel 9: Onega gölü çevresinde ele geçen kaya resimleri (Klem, 2010: 46)

Kafatası kültürünün gemilerin pruvalarına yerleştirilmesinin asıl nedeni yine mitolojik deniz canavarlarından korunmak veya seyahatleri boyunca deniz tanrılarının kendilerine yardımcı olmalarını sağlamak amacıyla. Özellikle kurban ettikleri hayvanların kafataslarını veya

boynuzlarını gemilerinin pruvasına asmışlardır. Ancak dikkat edilmesi gereken önemli bir konu çeşitli kötülüklerden korunmak için özel sembolik anlam yüklenmiş, kutsallaştırılmış hayvanların gemilerde tercih edilmiş olmasıdır. Paleolitik dönemden itibaren mağara duvar resimlerinin yapılmalarının altından yatan nedensellik ilkesi neyse gemi baş figürlerinin de yapılması buna dayandırılabilir. Bu görüşü destekleyen bir diğer buluntu Mısır'da ele geçmiştir. *Medinet Habu*'da III. Ramses dönemine ait bir tapınakta ele geçen tanrı *Sokar*'ın tören kayığının betimlemesinde pruvada ceylan (antilop?) ve boğaya ait iki hayvan kafatası görülmektedir (Waschmann, 2013: 51). (Görsel 10). Kafatası kültüne işaret eden özellikle ceylanın (antilop?) boynuzlarının oldukça uzun olması kutsallığı ve apotropeik özelliğiyle ilişkilendirilebilir. Hem kanlı kurban geleneğini yansıması olarak da yorumlanabilir. Portekiz Algarve kıyılarında kullanılan geleneksel balıkçı kayığının baş bodoslamasındaki ahşaptan oyulmuş tek boynuzun sembolik anlamı sanırım daha iyi anlaşılacaktır. (Görsel 6).

Görsel 10: Tanrı *Sokar*'ın tören kayığı tasviri (Langner, 2007: 205)

Kanlı kurban ritüellerinin neredeyse tüm toplumlarda farklı şekilde yapıldığı bilinir. Bu törenler insanoğlunun kadim geçmişine dayandırılabilir. Uygarlıklar gelişse de yüzyıllar değişse de değişmeyen tek gerçeklik olarak kabul edilebilir. İspanya ve Portekiz'de inşa edilen gemi/tekne denize indirilirken koç/koyun gibi bir hayvan kurban edilmekte (Görsel 11) ve kurbanın postu teknenin baş bodoslama üstüne konulmaktadır (Görsel 12). Coğrafyalar farklı olsa da Umman Musandam yarımadasında bulunan Kumzar kıyısında kullanılan kayıklarda da baş bodoslama üzerine post asma geleneği görülmektedir (Agius, 2008: 242) (Görsel 13). İtalya'da da benzerlik

söz konusudur ancak zamanla gerçek post yerine ağaçtan oyma sembolik bir süsleme yapılmış ve baş bodoslama üzerine yerleştirilmiştir (Beydiz, 2019: 236). (Görsel 14).

Görsel 11: İspanya'da inşa edilen bir teknenin denize indirilme töreni (Beydiz, 2019: 236)

Görsel 12: İspanya'da balıkçı teknesinde görülen kurban edilen koyunun postu (Museu de Marinha, Lizbon) (Yazar arşivi, 2018)

Görsel 13: Kumzar'da kayıkların baş bodoslama üzerine post asma geleneği (Agius, 2008: 243)

Görsel 14: Venedik'te bragozzo tipi geleneksel teknenin baş bodoslaması üstüne yerleştirilen koyun postu biçiminde ağaç oyma süslemesi (Yazar arşivi, 2018)

Kurban kesme gibi benzer uygulamaların Osmanlı Devleti'nde de gemilerin denize indirilmesi törenlerinde devam ettiği bilinmektedir. Bu törenlerin öncesi ve sonrasında yapılması gerekenler hakkında bilgiler arşiv kayıtlarından öğrenilebilmektedir. Örneğin geminin ne zaman denize indirileceğini *Müneccimbaşı* belirlemiştir. Onun belirlediği uğurlu gün ve saatte yapılması uygun görülmüştür. Tören sırasında Şeyh-ul-islâm dua etmiş, her denize indirilen gemiden sonra kurbanlar kesilmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 490-491) (Tezel, 1973: 618). *Müneccimbaşının* tayin ettiği uğurlu zaman donanmanın ihracında, avdetinde, cülûs, sünnet ve düğünlerinde de uygulanmıştır (Batmaz, 2007: 175). Gemilerin denize indiriliş tarihlerine bakıldığında özellikle taşra tersanelerinde deniz koşullarının uygun olduğu bahar ve yaz ayları tercih edilmiştir (Özdemir Gümüş, 2010: 27).

Muğla halkının da özellikle günlük hayatında dikkat ettiği uğurlu zamanı yani bir eşref saati bulunmaktadır. Bu durum genellikle tüm günlük işlerinde dikkat ettiği önemli bir husustur. Örneğin Ali Abbas Çınar (2007) kitabında, Kasım Haşıl, Hacer Kökçü, Fatma Mutaf, M. Ruşen Özbek, Yusuf Altınsoy isimli kaynak kişilerden aktardığına göre, salı günlerinde hiçbir işin yapılmadığı, o günün uğursuz kabul edildiği ve o gün başlanan işlerin bitmeyeceği, salı ile pazartesi günlerinde yola çıkılmaması gerektiği anlatılmıştır. Aynı zamanda cuma gününün kutsal ve uğurlu gün olarak kabul gördüğü, bu nedenle o günlerde hiçbir işin yapılmaması gerektiği de söylenmiştir (s.93-94). Muğla bölgesinde teknelerin inşa edilmesi ve denize indirilmesi sırasında da benzer eşref saati uygulamasının devam ettiği görülmektedir. Örneğin Saner Gülsöken kitabında (2020: 126-127), salı

günlerinde iskele, direk tepesi gibi yüksek yerde çalışılmaması gerektiği, cuma hutbesi boyunca ağır işlerin yapılmaması, büyük bıçaklarla çalışılmaması, denize tekne atılmaması gibi geleneklerin varlığından bahsetmiştir. Kitabının devamında Mehmet Nami Uyav'dan aktardığı üzere, kurban kesilmesine dair ritüellerin de teknenin kurulması aşamasında yapıldığı kesilen kurbanın kanının teknenin bodoslamasına sürüldüğü, buna *kan uçurmak* denildiğini de belirtmiştir.

Görüldüğü üzere tarih boyunca insanoğlu çevresindeki bazı hayvanları kutsal saymış ve önemli günlerinde onları kurban ederek manevi huzura erişmiştir. Ancak bu hayvanlar günümüzde birer sanat eseri olarak değerlendirilecek ritüel objelere dönüşmüştür. Onları kültleştirmiş gerek yaşadıkları mekânlara gerekse tapınaklarına sembolik resimleri yapmış veya heykel/heykelciklerini yerleştirmiştir. Anadolu'da Çatalhöyük'te ele geçen *shrine* adı verilen kutsal alanlardaki boğa kültleri buna örnek verilebilir. Pagan inanışlara bağlı olarak hem gerçek (aslan, at, geyik, boğa, domuz, kartal, yılan vb.) hem de gerçeküstü (basilisk, grifon, sfenks, ejder vb.) hayvanların kutsallığı yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Gemilerde de benzer hayvanlara ait kült sembollerinin kullanıldığı söylenebilir. Örneğin aslan figürünün sembolik olarak hızlı, cesur, savaşçı ve yönetici bir güce sahip olması nedeniyle gemilerde tercih edildiği belirtilmiştir (Hansen ve Hansen, 1990: 17). İlk örneklerinin bulunması açısından yine Mısır Thebes'te Medinet Habû'daki Kraliyet Tapınağı'nda görülen III. Ramses dönemine ait M.Ö. 1200 yıllarına tarihlendirilen kayak betimlemesinin baş figürü aslan biçimlidir (Holmes, 1906: 23). (Görsel 15).

Görsel 15: III. Ramses dönemine ait kayak betimlemesinde aslan biçimli baş figürü
(Holmes, 1906: 24)

Ortaçağ kodekslerinde bu geleneğin devam ettiği belirtilebilir. Fransa'daki Saint Savin sur Gartempe'de manastıra çizilmiş olan XI. yüzyıla ait betimlemelerde kutsal kitaplarda anlatılan tufan ve Nuh'un gemisi tasviri yer almaktadır. Burada geminin baş figürünün aslan biçimli çizilmesi ilginç bir detaydır (Baschet, 2010: 196). (Görsel 16).

Görsel 16: Saint Savin sur Gartempe'de manastıra çizilmiş olan Nuh'un gemisi tasviri (Baschet, 2010: 197)

Türk-İslam sanatlarında da farklı hayvanlara ait gemi baş figürü bulunan Nuh'un gemisi betimlemeleri yer alır. Bunlara örnek olarak XVI. yüzyılda kaleme alınan Zübdetü't-Tevârih adlı kitapta Nuh'un gemisinin baş figürü horoz (Görsel 17); XVII. yüzyılda Nakkaş Kalender Paşa tarafından yazılan Falnâme'de ise at başı (Görsel 18) biçimlidir (Beydiz, 2014: 88, 92).

Görsel 17: Zübdetü't-Tevârih adlı kitapta Nuh'un gemisi tasviri (Beydiz, 2014, Resimler: 24)

Görsel 18: Fahnâme adlı kitapta Nuh'un gemisi tasviri (Beydiz, 2014, Resimler: 28)

Aslanlara karşı kazanılan zafer özellikle kahramanlık mitlerinde çok sık rastlanır. Yunan mitoslarında *Herakles*'in *Nemea* aslanını öldürmesi onun gücünü göstermektedir. Bu olaya benzer bir diğer konu Tevrat'ta da geçmektedir. *Samson*, Filistinli bir kızla evlenmek istemiş ancak ailesi kendi halklarından biriyle evlenmesini söyleyerek oğullarının teklifini reddetmiştir. Ancak *Samson* Filistinlilerle savaşmak için bir neden arayışındadır. Bir gün Timna bağlarına geldiğinde karşısına bir aslan çıkar. Onu öldürecek hiçbir silaha sahip olmamasına karşın kol gücüyle aslanı ikiye parçalamıştır. Anne ve babasına da bu olayı anlatmamıştır. Genellikle ikonografik sahnelerde *Samson* aslanın çenesini kavramış parçalara ayırmak üzereyken ya da onun sırtına binmiş vaziyette betimlenmiştir. Ortaçağ kiliselerinde de tasvir edilen bu sahne düşmanla veya İsa'nın şeytanla olan mücadelesini sembolize etmiştir (Tükel ve Yüzgüller Arsal, 2014: 78). Amsterdam Het Scheepvaartmuseum'da sergilenen bir kayığa ait dümen başı süslemesinde bu sahne yer almaktadır (Görsel 19). Genelde kutsal yapılarda konu olan bu sahnenin bir su aracının yeke dümeninin üst tarafına betimlenmiş olması eseri önemli kılmaktadır. Ayrıca bu sahnenin önünde Leiden şehrinin arması da işlenmiştir.

Görsel 19: Samson ve aslanı öldürme sahnesinin yer aldığı kayık dümen başı süslemesi (Het Scheepvaartmuseum, Amsterdam) (Yazar arşivi, 2018)

Samson'un aslanı öldürme sahnesinde olduğu gibi tek tanrılı dinlerde de inanışlara bağlı olarak değişen sembolizm farklı alanlarda devam etmiştir. Örneğin, Hıristiyanlar tarafından dört İncil yazarından biri olarak kabul edilen *San Markos*'un sembolü kanatlı aslandır. Venedik şehrinin de sembolü olan bu figür aynı zamanda XVIII. yüzyılda Venedik'te kullanılmış olan kraliyet tören kayığının (*Scalè Reale*) pruvasına da yerleştirilmiştir. Sağ ayağının altında kutsal İncil'i temsil eden ahşaptan bir betimleme yer alır. Burada Ortaçağ Latincesinde “*PAX TIBI MARCE EVANGELISTA MEUS*” (*Barış Sana Marco, Evanjelistim*) yazısı okunmaktadır. Pruva süslemesinde ise kayığın iskele ve sancak yönünde Venedik, Pisa, Cenova ve Amalfi krallıklarının armasını koruyan yüzleri izleyiciye dönük vaziyette iki adet *siren* tasviri görülmektedir (Görsel 20). Hem Hıristiyan inanışları kapsamında *San Markos*'nun sembolizmini yansıtan kutsal kanatlı aslan hem de antik Yunan pagan inanışları çevresinde mitlerde anlatılan yarı balık yarı insan türü *sirenler* bu kayıkta bir arada kullanılmıştır.

Görsel 20: Kraliyet tören kayığı (*Scalè Reale*) ve *San Markos* aslanı (Museo Storico Navale, Ship Pavilion, Venedik) (Yazar arşivi, 2018)

Osmanlı gemilerinde gemi baş figürünün ilk ne zaman kullanıldığına dair kesin somut bir örnek henüz yoktur. Ancak Zübdetü't-Tevârih minyatürlerinde görüldüğü gibi (Görsel 17), 1580-1590 yılına tarihlendirilen ve Viyana Kunsthistorisches Museum'da kk.6873 envanter numarasıyla sergilenen Osmanlı paşasının betimlendiği saat biçimli gemi modelinin baş figürü de aslan biçimlidir (Beydiz, 2019: 55). (Görsel 21).

Görsel 21: Viyana Kunsthistorisches Museum'da sergilenen saat biçimli gemi modeli (Belozerskaya, 2005: 77)

Osmanlı döneminde inşa edilen kalyonlar baş ve kış süslemelerine göre isimlendirilmiştir. Bu isimler arasında *Çifte Arslan Kışlı*, *Mavi Arslan Başlı*, *Çifte Kaplan Kışlı* vb. sayılabilir (Panzac, 2020: 191). Özellikle 1716-1717 yıllarına ait okunan arşiv belgelerinde gemilere *Ejderbaşlı*, *Şadırvankışlı*, *Çifteçaprazlı*, *Beyaz Atbaşlı*, *Siyah Atbaşlı*, *Yaldızlı Hurma*, *Esterkışlı*, *Yılanbaşlı*, *Karni Atbaşlı*, *Gülbaşlı*, *Akrepbaşlı*, *Küçük Gülbaşlı*, *Zülfükarkışlı*, *Akçeşarlı*, *Servibahçeli*, *Yaldızlı Bakışlı*, *Kırmızıkuşaklı*, *Sarıkuşaklı*, *Yeşilkuşaklı*, *Al Atbaşlı*, *Güneşkışlı*, *Kuşbahçeli*, *Yaldızkışlı*, *Maviboyalı*, *Kadırgakışlı*, *Yaldızlı Narkışlı*, *Siyah Arslanbaşlı* ve *Çifte Ceylan kışlı* isimleri verilmiştir. XVIII. yüzyılım ortalarından doğru da biraz daha kahramanlık ifadeleri içeren isimler tercih edilmiştir. 1740 tarihli bir belgede *Nehneki Bahrî* adı okunmuştur. Başka belgelerde ise *Ziveri Bahrî*, *Beridi Zafer*, *Nusretnuma*, *Berrü Bahrî*, *Şehbaz-i Bahrî*, *Tavusu Bahrî*, *İkabi Bahrî*, *Fethü Zafer*, *Nasricenk*, *Serhenkinusret*, *Peykinusret*, *Necmü Zafer*, *Seyyadi Bahrî*, *Beridüfütuh*, *Anka-i Bahrî*, *Nesimi Zafer*, *Meskâmî Gazi*, *Peyk-i Zafer*, *Kaidü Zafer*, *Rehber-i Nusret*, *Kühu Revan*, *Hanu Guzat*, *Nüveydi Fütuh*, *Mikei Bahir* isimlerinin geçtiği bildirilmiştir (Tezel, 1973: 617).

İstanbul Deniz Müzesi'nde 158 envanter numarasıyla sergilenen 1858-1903 yıllarına tarihlendirilen *Fethiye Kalyonu*'na ait aslan biçimli gemibaş

figürü Osmanlı donanmasındaki gemi süslemeciliğinin en güzel somut örneklerinden biridir (Görsel 22).

Görsel 22: Fethiye Kalyonu'na ait aslan biçimli gemibaş süslemesi (Yazar arşivi, 2005)

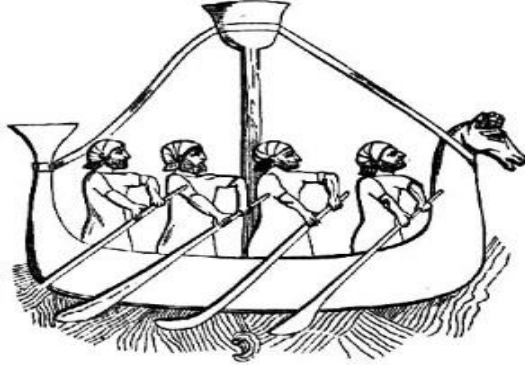
Ahşap gemilerin süslenme geleneğinin altında yatan mitolojik etmenler inanışlara ve kültüre bağlı olarak toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Hem üslubu hem de altında yatan sembolik anlam değişkenlik sunar. Gerçeküstü hayvanlar da gemi süslemeciliğinde tercih edilen önemli bir grubu oluşturur. Her sanat dalında karşılaşılabilen bu figüratif süslemelerin mitsel etkilerle yapıldığı bilinmektedir. Onlar da kötülüklerden korunma amacına sembolik hizmet etmiştir. İsveç Stockholm'de bulunan Vasa Müzesi'nde sergilenen 1628 yılında inşa edilmiş olan *Vasa Gemisi*'nin süslemeleri bu konuda oldukça zengin örnekleriyle ziyaretçilerini beklemektedir. *Vasa Gemisi*'nin kıç süslemesinde üst tarafta kraliyet tacını koruyan karşılıklı iki adet grifon, altta ise kraliyet armasını arka ayakları üzerine kalkmış vaziyette koruyan iki aslan figürü yer almaktadır (Görsel 23).

Görsel 23: *Vasa Gemisi* kıç süslemesi (Yazar arşivi, 2018)

Tarihi kaynaklar başta olmak üzere hem anlatılar hem de tasvirler üzerinden kutsal sayılan hayvanlardan biri de attır. Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) ifadesiyle *Poseidon*'un aslında deniz tanrısı olarak kabul görmesinden önce onun atlar ile ormanların tanrısı olduğunu iddia etmiştir. Greklerin Anadolu'ya gelerek ilk defa denizle karşılaştıkları dönemde onu deniz tanrısı yaptıklarını, atların dalgalara, ormanların ise gemilere dönüştüğünü söylemiştir (Erhat, 1976: 29). Belki de bu nedenle *Poseidon*'un tamamen altından inşa edilmiş ve hiçbir zaman eskimeyen sarayından çıktığında tunç ayaklı, altın yelesi atların çektiği arabasına bindiğine inanılmıştır (Cömert, 2010: 66). Gemi süslemeciliğine at biçimli baş figürlerinin yapıldığı da görülmüştür. Mitolojik karakterli olarak yarı at yarı balık şeklinde olanlar *Poseidon*'un denizlerde arabasını çekenlere gönderme yaptığı gibi ayrıca *unicorn* veya *pegasus* gibi gerçeküstü betimlemeleri olan türleri de bulunmaktadır. Ancak at biçimli baş figürlü gemilerin varlığı Mezopotamya uygarlığından Ege'de *Minos* dönemi sanatına kadar uzanmaktadır. Mezopotamya sanatında *Khorsabad Sarayı* rölyeflerinde (M.Ö. 700) dikkati çekmektedir. Dicle ve Fırat nehirlerinde kullanılan kayıklarda da at kafası biçimli baş süslemeleri bulunmaktadır (Görsel 24). *Minos* sanatında ise (M.Ö. 3000) görülen bazı tasvirlerde o dönem kullanılan kayıkların baş kısmına denizati betimlemesi yapılmıştır (Görsel 25).

Görsel 24: *Khorsabad Sarayı* rölyeflerinde görülen at biçimli baş süslemesi (Torr, 2013, Tablo 2, Resim 9).

Görsel 25: *Minos* sanatında görülen denizati biçimli baş figürü olan kayıklar (Waschsmann, 1998: 112).

Poseidon'un denizlerde arabasını çeken yarı at yarı balık şeklinde olan atların süsleme ögesi olarak gemilerde kullanılması şaşırtıcı olmasa gerek çünkü mitlerde bu gerçeküstü hayvanların *Poesidon*'u denizlerde son derece hızlı bir şekilde bir yerden bir yere götürdüğü anlatılmıştır. Belki de bu sembolizmle gemilere süsleme ögesi olarak yerleştirilmiştir. Sahipleri gemilerinin güvenle ve o hızla denizlerde yol gitmesini ifade etmeye çalışmış olabilir. Venedik'te Museo Storico Navale'de son derece iyi bir şekilde ahşaptan işlenmiş beş adet yarı at yarı balık biçiminde gemi süslemeleri sergilenmektedir (Görsel 26). Buna benzer bir diğer süslemeyi Amsterdam Het Scheepvaartmuseum'da bulunan kraliyet kayığında (*The Royal Barge*) görmek mümkündür (Beydiz, 2019: 159). *Pegasus* türünde olan baş süslemesinin bir örneği ise Stockholm Sjöhistoriska Museet'dedir (Beydiz, 2019: 67).

Görsel 26: Venedik Museo Storico Navale'de sergilenen yarı at yarı balık biçimli gemi süslemesi (Yazar arşivi, 2018)

At, aynı zamanda hem Orta Asya hem de Anadolu anlatılarında kutsal sayılan önemli bir hayvandır. Etinden, sütünden, derisinden yararlanıldığı gibi ulaşım, yük taşıma ve savaş aracıdır. *Oğuz Kağan* destanında belirtildiği üzere çocuklara küçük yaştan itibaren ata binme öğretilmektedir (Güven, 2003: 83). Şamanlar, törenlerde gökyüzüne çıkacağı sırada veya tanrı Ülgen adına kurbanlar sunacağı zaman atı (özellikle beyaz renk) önemli saymıştır. Savaşta sağladığı yarar nedeniyle atlar hep kutsanmış kuvvet ve kudret sembolü olarak kabul görmüştür (Çoruhlu, 2012: 164). Osmanlı gemilerinde de at biçimli baş süslemeleri bulunmaktadır. Örneğin İstanbul Deniz Müzesi'nde *Neveser Uskunası*'na ait sergilenen at biçimli baş figürü ahşaptan oyma ve birleştirme tekniğinde yapılmış olmasına karşın metalik bir görünüm kazandırmak amacıyla özel renkte boyanmıştır (Görsel 27).

Görsel 27: *Neveser Uskunası*'na ait at biçimli gemibaş süslemesi (Yazar arşivi, 2005)

Antalya Üçağız yerleşiminde tesadüfen karşılaşılan *unicorn* kafasına ait gemi süslemesi Yunan mitolojisinden etkilenecek yapılmıştır. Bir ticari veya özel yata ait olduğu düşünülen bu figür maalesef olması gerektiği yerden çıkartılmış ve bir restoranın bahçe girişinde kaderine terk edilmiştir (Görsel 28). Restoran sahibiyle (Mehmet Koç) 2017 yılında yapılan görüşmede onu Bodrum Deniz Müzesi'ne bağışlaması istenmiştir. Ancak alınan yanıt ücret ödenmesi koşuluyla satın alınabileceği yönünde olmuştur. Yurt dışında hem bulunduğu tarihi gemilerde hem de sergilendiği müzelerde oldukça itinalı bir şekilde korunmaya çalışılan bu eserlere yeterince değer verilememiş olması denizcilik kültürünü yaşatma bilincinin belki de biraz zayıf kaldığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Görsel 28: Antalya Üçağız'da buluna *unicorn* kafası biçimindeki baş süslemesi
(Yazar arşivi, 2017)

Sonuç

Kültürün biçimleri zaman içinde değişebilir ancak amaçlarının benzer inanışlara hizmet ettiği açıktır. Korunmak, kutsanmak, şeytanı kovmak, kötülüklerden uzak kalmak güdüsü insanoğlu için hep var olmuştur ama zaman içinde de biçim değiştirmiştir. Değişimlerin aynı hızda ve etkide olmaması toplumların kültürel farklarının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Somut veya somut olmayan kültürel miraslar kimi zaman anlatılarla kimi zaman da sanat eserleriyle araştırmacılara yol gösterici olmuştur. Denizcilik kültürü özellikle kıyı bölgelerinde yaşayan toplumlar için yaşamlarının ana öğesidir. Mitleriyle gerek onu yüceltmiş, tanrısalılaştırmış gerekse korkularının ana merkezine yerleştirerek içinde var olduğu düşündüğü gerçeküstü yaratık/canavarlarla ondan ürkmüştür. Araştırmanın ana konusu denizin insanoğlu için ne anlama geldiğini mitler üzerinden yorumlayarak somut sanat eserlerine dönüşme serüvenindeki yolculuğunu örneklendirmeye yöneliktir. Bakıldığında birçok pagan toplum

başta olmak üzere tek tanrılı dinlerin kabul gördüğü toplumlarda da inanışlar çerçevesinde benzer ritüellerin yapıldığı söylenebilir. Gemi süslemeciliğinin ortaya çıkış noktası da dinsel etmenlere dayanmaktadır. İlk zamanlarda tanrılar adına veya korkulardan kaynaklı kötülüklerden korunma amaçlı kurban edilen hayvanlar birer külte dönüştürülmüştür. Zamanla bu kültürlerin yerini ahşap oymalar gemilerde yerini almış ve sanatsal bir tutkuya dönüşmüştür. Denizciler bu süslemelerin denizlerde kendilerine şans getireceğine inanmıştır. Bu nedenle ahşap gemiler mavi suların sanatsal yapıtlarıdır. Bu sanatı anlamak o toplumun somut olmayan kültürel miraslarının dikkatli okunmasından geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Agius, D. (2008). *Classic Ships of Islam*. Brill Publishing.
- Baschet, J. (2010). Il decoro dipinto degli edifici romanici, percorsi narrativi e dinamica assiale della chiesa. (Haz. Piva Paolo), *Arte medievale*, 181-220, Jaca Book.
- Batmaz, Ş. (2007). Tersâne-i Âmir'e'de Gemilerin Denize İndirilme Merasimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 157-176.
- Belozerskaya, M. (2005). *Luxury Arts of the Renaissance*. The J. Paul Getty Museum Publishing.
- Beydiz, M.G. (2014). *Osmanlı Gemi Tasvirleri*. Kabalcı Yayınları
- Beydiz, M. G. (2019). *Gemibaş Figürleri*. Çizgi Yayınları.
- Beydiz, M. G. (2021). *Su ve Deniz Mitolojisi*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Campbell, R. J. (2004). *Psychiatric Dictionary*. Oxford University Press.
- Collins, A. (2002). *Cennetin Tanrıları Mısır'ın Kayıp Mirası ve Uygarlığın Doğuşu*. (Çev.: S. Kılıç), Avesta Yayınları.
- Costa, G. (1981). *Figureheads, Carving on Ships from Ancient Time to Twentieth Century*. Natuical Publishing.
- Cömert, B. (2010). *Mitoloji ve İkonografi*. 3. b., De Ki Yayınları.
- Çınar, A. A. (2007). *Muğla ve Çevresi Sözlü Kültürü ve Toplumsal Değerleri*. Muğla Belediyesi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2012). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayınları.
- Daniels, M. (2014). *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi*. (Çev.: P. Üstel), Maya Kitap.
- Dilek, İ. (2014). *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü*. Eskişehir Valiliği Yayınları.

- Doğru, İ. (2023). İbn Reşik El-Kayrani'nin Şiirlerinde Deniz ve Deniz Yolculuğu. *3rd International Black Sea Modern Scientific Research Congress*. (ed. Mariam Jikia), 654-662, IKSAD Yayınları.
- Donato, G. (2003). *Mare Nostrum the Roman Sea*. Periplus Publishing.
- Eliade, M. (2005). *Dinler Tarihi, İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (Çev.: M. Ünal), Serhat Kitabevi.
- Erhat, A. (1976). *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı*. Çağdaş Yayınları.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Gezgin, D. (2009). *Su Mitosları*. Sel Yayınları.
- Göktürk, M. T. (2010). *Oğuz Kağan*. Anonim Yayıncılık.
- Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma*. (Çev.: S. Tamgüç), Kabalcı Yayınları.
- Gülsöken, S. (2020). *Bodrum'un Gayıkları*. Bodrum Deniz Müzesi Yayınları.
- Güven, M. (2003). Oğuz Kağan Destanında Hayvanlar. *Milli Folklor (57)*, 82-91.
- Halahawi, S. Y. (2007). *The Way*. Lulu Press.
- Hansen, H. J., ve Hansen, C. B. (1990). *Ships' Figureheads*. Schiffer Publishing.
- Hattstein, M. (2013). Avustralya ve Okyanusya Mitolojisi. *Mitoloji*, 5. b., (Haz. E. Ergüven) 450-467, NTV Yayınları.
- Holmes, G. V. (1906). *Ancient and Modern Ships, Part I, Wooden Sailing Ships*. D. Van Nostrand Publishing.
- Karağuz, G. (2015). *Hitit Mitolojisi*. 2. b., Çizgi Yayınları.
- Kaya, O. (1997). *Hint mitoloji Sözlüğü*. İmge Yayınları.
- Kılınç, C. (2013). *Mitoloji Sözlüğü*. Cilt 2, İlya Yayınları.
- Klem, P. G. (2010). *Study of Boat Figures in Alta Rock Art and Order Scandinavian Locations*. [Unpublished Master Thesis] University of Oslo.
- Kramer, S. N. (1998). *Tarih Sümer'de Başlar*. (Çev.: M. İ. Çığ), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Langner U. (2007). *Forschungsarbeiten Zur Frühen Kultur der Menschheit das Alte Ägypten*. Peter Lang Press.
- Livraga, G. A. (1996). *Teb*. (Çev.: İ. Kut), Yeni Yüksektepe Yayınları.

- Lynch, P. A. (2010). *Native American Mythology a to z*. Chelsea House.
- M.R.A.S., J. D. (1879). *Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History and Literature*. Trübner Co.
- Mackenzie, D. A. (1996). *Çin ve Japon Mitolojisi*. (Çev.: K. Akten), İmge Yayınları.
- Mackenzie, D. A. (2011). *Babil ve Asur Mitleri*. (Çev.: N. Benzergil), İlya Yayınları.
- Munch, P. A. (2019). *İskandinav Mitolojisi*. (Çev.: A. Eliuz) Maya Kitap.
- Nigg, J. (2013). *Sea Monsters*. Ivy Press.
- Özdemir Gümüş, Ş. (2010). Osmanlı'da Gemilerin Denize İndirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 15-36.
- Panzac, D. (2020). *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. (Çev.: A. Maden ve S. Canpolat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Payne, A. (1990). *Medieval Bests*. The British Library.
- Remler, P. (2010). *Egyptian Mythology a to z*. 3. b., Chelsea House.
- Roberts, J. (2004). *Chinese Mythology a to z*. Fast On File, Inc.
- Roberts, J. (2010). *Japanese Mythology a to z*. Chelsea House.
- Sutherland, S. (1995). *The Macmillan Dictionary of Psychology*. 2. b., The Macmillian Press.
- Tezel, H. (1973). *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*. Cilt 1, Deniz Basımevi.
- Torr, C. (2013). *Ancient Ships*. Cambridge University Press.
- Tükel, U. ve Yüzgüller Arsal, S. (2014). *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*. Kabalcı Yayınları.
- Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. 2. b., Düşünen Adam Yayınları.
- Uslu, B. (2017). *Türk Mitolojisi*. Kamer Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Waschsmann, S. (1998). *Seagoing Ships & Seamanship in the Bronze Age Levant*. Chatham Publishing
- Waschsmann, S. (2013). *The Gurob Ship-cart Model and its Mediterranean Context*. Texas A&M University Press.